

Svijet oslobođen nuklearnog oružja: nova promišljanja o Srednjem Istoku kao zoni bez nuklearnog oružja¹

Amir Zamaniniya² i Fatemeh Hashemi³

Rezime

Ideja o Srednjem Istoku kao zoni bez nuklearnog oružja nije nova i seže još u sedamdesete godine prošlog stoljeća. Ipak, svijest o sigurnosnoj situaciji na Srednjem Istoku danas navela je većinu analitičara na novo promišljanje i razumijevanje ovog pitanja. Prema mišljenju većine njih, intenzivna utrka u naoružanju na Srednjem Istoku prijeti dugoročnoj stabilnosti u tom regionu. Čini se kako su Izrael, Iran i Egipat glavni i određujući faktori kad je riječ o uspjehu ili propasti ove ideje tokom posljednjih četrdeset godina. Nepostojanje stvarnog napretka u razmiricama između Arapa i Izraela, sumnjičavost međunarodne zajednice prema svakoj akciji u regiji te podozrivost Vijeća sigurnosti UN-a prema iranskom nuklearnom programu, pri čemu se podrazumijeva da je Iran kriv sve dok ne dokaže svoju nevinost, prilike su u kojima valja promišljati o programima koji bi vodili realizaciji ideje stvaranja Srednjeg Istoka lišenog nuklearnog oružja.

¹ Preuzeto iz časopisa "Rahbord", god. 21, br. 62, proljeće, 2012, Teheran.

² Amīr Hossein Zamānīniyā, kandidat za doktora kaznenog prava Njujorškog univerziteta i zamjenik direktora Međunarodnog centra za strateška istraživanja u Teheranu.

³ Dr. Fāteme Hāšamī, docentica na Univerzitetu Āzād-e eslāmī, Teheran.

Ključne riječi: zona bez nuklearnog oružja, Iran, Izrael, Srednji Istok, Sjedinjene Američke Države

Uvod

KAD JE 1995. GODINE potpisan sporazum o Sprečavanju širenja nuklearnog oružja (NPT) na neograničeno vrijeme države potpisnice složile su se s “načelima i ciljevima zabrane širenja nuklearnog oružja”, među kojima je stajalo i: “nastojanje da se prekine s daljnim naoružavanjem i otpočne s postepenim smanjenjem potencijala u nuklearnom oružju na svjetskom nivou, s konačnim ciljem potpune eliminacije spomenutog oružja, pri čemu će potpunu i detaljnu kontrolu nad njime provoditi međunaroda zajednica u čemu su sve države saglasne”. Kako god, napredak dosad ostvaren u tom pogledu ne daje previše razloga za zadovoljstvo.⁴

Ovim tekstom pojasnit ćemo ukratko zakonske okvire uklanjanja nuklearnog oružja, novim nadama proisteklim iz pristupa novog predjednika SAD-a u vezi s nuklearnim razoružavanjem te o predvodničkoj ulozi koju bi u pogledu nuklearnog razoružavanja trebali odigrati SAD i Rusija. Stav koji ovaj tekst zagovara jeste da stvaranje zona bez nuklearnog oružja nije samo kreativan korak, kad je riječ o smanjenju nuklearne prijetnje, nego je i potez koji, ukoliko bi bio ostvaren u punom opsegu, stvara političke preduvjete na svjetskom nivou da zemlje koje posjeduju nuklearno oružje posve preuzmu odgovornost i postanu svjesne opasnosti koju takvo oružje predstavlja te poduzmu sve da nuklearnog oružja nestane u cijelom svijetu.

Također, u kratkom osvrtu na postojeće zone bez nuklearnog oružja ukazat ćemo na činjenicu da zemlje koje posjeduju nuklearno naoružanje moraju biti svjesne nedovoljne podrške koju ukazuju ovakvim zonama. Ukazujući na iranski nuklearni program, pojasnit ćemo naše prijedloge u pogledu Srednjeg Istoka kao zone bez nuklearnog oružja, napominjući pritom da je u trenutnim uvjetima, iskoriste li se sve postojeće pretpostavke, moguće iskoristiti priliku za napredak u tom pogledu. Ono što taj prijedlog čini još logičnijim jeste činjenica da je treći Pripremni odbor na svojoj sjednici održanoj od 4. do 15. marta 2009. godine, koja je prethodila Konferenciji o reviziji Sporazuma NPT-a

⁴ Za više informacija pogledati: UN Document NPT/Conf.1995/32 Annex, Part I.

održanoj 2010. godine, po prvi put imala uspjeha u reviziji deklaracije Konferencije te preispitivanju Sporazuma NPT-a iz 1995. godine u vezi sa stvaranjem zona bez nuklearnog oružja.

1. Nuklearno razoružavanje

Rijetki su ozbiljni poznavatelji pitanja sigurnosti u svijetu koji su posumnjali u namjere Baracka Obame kada je 5. aprila u Pragu⁵ kazao da je “Amerika odlučna poraditi na osiguranju svjetskog mira i sigurnosti kroz stvaranje svijeta bez nuklearnog oružja”. Naravno, Obama je odmah naglasio da ne živi u iluzijama i da je svjestan kako je nuklearno razoružavanje dug proces koji zahtijeva strpljenje i napore. Pri tome je značajna činjenica da je Obama govorio o smanjenju uloge nuklearnog naoružanja u sigurnosnoj politici SAD-a i o svojoj vjeri u to da je nužno da SAD poduzmu korake u pravcu stvaranja svijeta bez nuklearnog oružja. Čuti ovako ohrabrujuće stavove američkog predsjednika, naročito tokom prvih 100 dana njegova predsjedničkog mandata, bilo je podjednako važno i državama koje posjeduju i onima koje nemaju atomsko naoružanje.

Rasprava o nuklearnom razoružavanju može se pratiti unatrag makar do potpisivanja Sporazuma NPT-a. I pored njegovih nedostataka, prvenstveno u pogledu dvostrukih kriterija za države svijeta, ovaj sporazum predstavlja kamen-temeljac za proces razoružavanja država koje posjeduju nuklearno oružje i neširenje tog oružja na države koje ga ne posjeduju. Suprotno informacijama kakve se uglavnom plasiraju u zapadnim medijima, Sporazum NPT-a više je poštivan u pogledu zabrane širenja i proizvodnje nuklearnog oružja od strane 176 zemalja potpisnica (s izuzetkom Sjeverne Koreje), nego što je imao uspjeha kad je riječ o nuklearnom razoružavanju zemalja koje ovakvo oružje posjeduju. Dvostruka mjerila koja postoje u ovom sporazumu, i koja, prema mišljenju mnogih analitičara sprečavaju Sporazum NPT-a da bude upotrebljivo sredstvo za stvaranje svijeta bez nuklearnog oružja, odlično su pojašnjena od strane Muhammeda El-Baradeija, bivšeg generalnog direktora Međunarodne agencije za atomsku energiju (kome je mandat istekao u novembru 2009.). Kako on piše: “Ukoliko svjetske supersile smatraju da njihova sigurnost leži u posjedovanju oružja koje je u stanju posve uništiti našu planetu i ukoliko nastavljaju sa stalnom

⁵ Spomenuti Obamin govor u Pragu održan je 2009. godine.

modernizacijom i razvojem svojih nuklearnih reaktora, kako se onda može očekivati da se drugi narodi suzdrže od pribavljanja takvog oružja, pa makar i po cijenu prijetnje svjetskom miru? Odgovor je jednostavan: takvo što ne može se očekivati!” (El-Baradei 2009).

El-Baradei ovako dokazuje da je dugoročno nemoguće očekivati svijet bez nuklearnog oružja ukoliko se ravnopravno ne odnosi prema zemljama koje posjeduju i koje ne posjeduju nuklearno naoružanje: “Moramo odbaciti neodrživu praksu prema kojoj se nastojanje nekih zemalja da dođu do oružja za masovno uništenje smatra neetičnim, dok se istovremeno oslanjanje drugih zemalja na to oružje u svrhu zaštite vlastite sigurnosti smatra dopustivim.” (El-Baradei 2008).

U junu 1998. godine zvanično je oformljen i NAC (New Agenda Coalition) koji čine Brazil, Egipat, Irska, Meksiko, Novi Zeland, Južnoafrička Republika i Švedska, s ciljem da se skrene pažnju svjetske javnosti na hitnost nuklearnog razoružavanja i nužnost napora da se ostvari koncept međunarodne sigurnosti u kojem nema mjesta za nuklearno oružje. Ova koalicija kreator je 13 glavnih principa koji su usvojeni na Konferenciji o reviziji Sporazuma NPT-a održanoj 2000. godine. Na ovoj konferenciji, zemlje posjednice nuklearnog naoružanja, na osnovu člana 6. NPT-a, obavezale su se na saradnju u pogledu transparentnog uvida u uklanjanje nuklearnih reaktora. Tekst u jednom broju *Wall Street Journala* iz januara 2009. godine u kojem George Shultz, Henry Kissinger, William Perry i Sam Nunn navodne snažne argumente u korist uklanjanja nuklearnog naoružanja pružio je analitičarima novu nadu da će doći do kontrole nuklearnog oružja i njegova uništavanja. Autoritet autora tog teksta koji su, kako neki analitičari ocjenjuju, shvatili važnost nuklearnog razoružavanja, trebao je skrenuti pažnju javnosti na napore u ovom pravcu, posebno na poteze koji su poduzeti od strane NAC-a. Osvješćivanje javnosti u vezi sa stvarnim opasnostima od nuklearnog naoružanja koje posjeduje devet država svijeta po život na planeti Zemlji, nužan je preduvjet za bilo kakav napredak na dugom putu do svijeta bez nuklearnog oružja.

Iako je malo onih koji sumnjaju u nužnost eliminacije nuklearnog naoružanja, većina analitičara, ako ne i svi, ne vide kako naći načina da se takav cilj i ostvari. Razlozi za nuklearno razoružavanje jednostavni su i jasni: zemlje posjednice nuklearnog oružja obavezale su se na ozbiljne korake ka smanjenju broja svojih nuklearnih reaktora s ciljem njihova praktičnog gašenja, dok se 176 drugih država obavezalo da neće raditi na proizvodnji nuklearnog naoružanja, pri čemu su data snažna uvjerava-

nja da neće doći do širenja nuklearnog oružja čime se, što je najvažnije, želi spasiti Zemlja i ljudski rod od potpunog uništenja. Prihvatimo li da je to dovoljno dobar razlog za eliminaciju atomskog naoružanja, ostaje veliko pitanje na koji način to provesti u djelo? Ko prvi i kakve bi korake trebao poduzeti? Koji su naredni potezi koje bi trebale poduzeti zemlje koje posjeduju nuklearno oružje, a šta da čine one koje ga nemaju? Što se tiče zemalja posjednica takvog oružja, koje bi države trebale povući prve poteze i kakve, a koje bi ih države u tome trebale slijediti? Obama je u Pragu s pravom ukazao na to da SAD, kao jedina nuklearna sila koja je dosada i upotrijebila atomsko oružje, “imaju etičku odgovornost” da budu predvodnici u procesu nuklearnog razoružavanja. Ustvari, SAD i Rusija, kao zemlje koje posjeduju 95% od ukupnog broja nuklearnih oružja u svijetu, trebali bi skupa poraditi na tome da ostatku svijeta uliju povjerenje u ozbiljnost procesa nuklearnog razoružavanja tako što će početi gasiti svoje nuklearne reaktore. Sljedeći prijedlozi podrazumijevaju konkretne korake koje bi SAD i Rusija trebali poduzeti u nekoliko narednih godina u svrhu otpočinjanja ovog procesa:

- aktivan angažman na stvaranju i razvijanju osjećaja da je proces nuklearnog razoružavanja etički imperativ;
- aktivan angažman na stvaranju i razvijanju ozračja nade u svijetu, što podrazumijeva transparentne nastupe u Vijeću Sigurnosti UN-a u kojem dvije zemlje uglavnom nastupaju kao suprotstavljene strane;
- smanjenje uloge nuklearnog naoružanja u sigurnosnoj politici obiju zemalja;
- značajnije smanjenje broja aktivnih bojnih glava te uništavanje nuklearnog naoružanja općenito;
- pojačani nadzor nad sistemom nuklearnog oružja kako bi se izbjeglo njegovo nenamjerno aktiviranje;
- uzdržavanje od proizvodnje i daljeg razmještaja novih nuklearnih oružja, kako je to predviđeno u *National Posture Review*, što bi moglo dovesti do nepovjerenja u ozbiljnost nakana da se poradi na uništenju nuklearnog oružja općenito;
- obavezivanje na “politiku neanticipiranja” pri neograničenom i neuvjetovanom posjedovanju nuklearnog naoružanja;
- obustavljanje projekta izgradnje raketnog štita čija bi svrha

trebalo biti zaštita Evrope i SAD-a od potencijalnog raketnog napada sa Srednjeg Istoka;

- provođenje politike transparentnog garantiranja sigurnosti zemljama koje ne posjeduju nuklearno oružje;
- koncipiranje mandantnog nadzornog sistema koji će se jednako odnositi prema zemljama koje posjeduju nuklearno naoružanje i onima koje ga nemaju;
- potpora otpočinjanju procesa multilateralnih pregovora koji bi trebali rezultirati obvezujućim principima za zabranu širenja, skladištenja i upotrebe nuklearnog oružja;
- aktivna potpora stvaranju zona bez nuklearnog naoružanja u različitim dijelovima svijeta, među koje bi spadao i Srednji Istok, uz poštivanje uvjeta pod kojima će takve zone postojati;

U nastavku ćemo se opširnije pozabaviti upravo ovom posljednjom tačkom. Naime, u svijetu je dosad već mnogo toga kazano u vezi sa zona-
ma bez nuklearnog naoružanja, njihovim karakteristikama i načinima
ustpostave, prednostima i nedostacima takve ideje te, kao najvažnije,
analizirana je njihova svrha u pogledu neširenja nuklearnog oružja.
Navest ćemo sporazume koji se tiču stvaranja zona bez nuklearnog
naoružanja:

1. Sporazum iz Tlatlelokoa, potpisan 1967. godine, kojim se propisuje stvaranje zone bez nuklearnog oružja u Latinskoj Americi i Karibima;
2. Sporazum iz Raratonga, potpisan 1985, kojim se obavezuje na stvaranje zone bez nuklearnog oružja u južnom Pacifiku;
3. Sporazum iz Bangkoka, potpisan 1995. godine, kojim se Jugoistočna Azija pretvara u zonu bez nuklearnog naoružanja;
4. Sporazum iz Pelindabe, postignut 1995. godine, kojim se Afrika predviđa kao zona bez nuklearnog oružja;
5. Sporazum o Centralnoj Aziji kao zoni bez nuklearnog naoružanja, potpisan 2006. godine;
6. Mongolija je status zemlje bez nuklearnog oružja objavila 1992. godine i takav njen status priznat je na međunarodnom nivou.
7. Lokacije na kojima nema razmještanja i upotrebe nuklearnog oružja:

8. Južni pol ugovorom iz 1959. godine proglašenom je zonom u kojoj je zabranjena svaka vojna aktivnost, pa tako i probe nuklearnog oružja;
9. Sporazumom iz 1967. godine zabranjene su sve aktivnosti ili eksperimenti s nuklearnim oružjem u svemiru, što podrazumijeva zabranu stvaranja ili testiranja ovog oružja u zemljinoj atmosferi, na Mjesecu i ostalim nebeskim tijelima;
10. Sporazum iz 1971. godine odnosi se na sprečavanje postavljanja ili upotrebe nuklearnog i ostalog oružja za masovno uništenje na vodi, iznad okeana i pod njima.

Ovih devet sporazuma do 2008. godine prolazili su kroz različite faze u pogledu njihova potpisivanja, potvrđivanja i provođenja, te donošenja protokola i aneksa koji ih se tiču, a koji su uglavnom predstavljali garancije od strane zemalja posjednica nuklearnog naoružanja.⁶

Uspostava zona bez nuklearnog oružja u različitim regijama svijeta doprinijela je snaženju Sporazuma NPT-a i pomogla međunarodnoj sigurnosti. Zone bez nuklearnog oružja potakle su unapređenje dijaloga među zemljama potpisnicama o kakvoći odnosa prema pitanjima sigurnosti bez nuklearnog naoružanja.

Suprotno javno proklamiranim stavovima i političkoj frazeologiji, zemlje posjednice nuklearnog oružja nisu u prošlosti poduzele nikakve praktične korake niti potpisale sporazume o zonama bez nuklearnog oružja. Npr., nijedna zemlja posjednica nuklearnog naoružanja nije potpisala protokol iz Bangkoka pod izgovorom da se tekst sporazuma može tumačiti u koliziji sa slobodom plovidbe otvorenim morem. Sjedinjene Američke Države, Engleska i Francuska aktivno su se suprotstavile sporazumu iz 2006. godine o uspostavi zone bez nuklearnog naoružanja u Centralnoj Aziji, no centralnoazijske zemlje uprkos tome prihvatile su uspostavu takve zone. SAD su protestirale protiv člana u nacrtu sporazuma kojim se susjednim zemljama Centralne Azije pruža mogućnost pristupanja sporazumu. Njihov argument bio je taj da prostor na koji se sporazum odnosi mora biti jasno definiran i da u tom pogledu ne treba ostavljati nikakve praznine. Neki smatraju kako

⁶ Za više informacija pogledati: <http://www.un.org/disarmament/disarmsec/Perspective/UN%20regiona%20approach%20to%20Disarmament,%20nonproliferation%20and%20arms%20control%20PDF.pdf>

su SAD možda bile zabrinute mogućnošću da i Iran, kao zemlja u susjedstvu Turkmenistana, ne pristupi ovom sporazumu, što bi dodatno zakompliciralo američka nastojanja da Iran suspendira svoj nuklearni program (Parish and Potter 2006).

2. Srednji Istok kao zona bez nuklearnog naoružanja

Vjeruje se kako uspostava zona bez nuklearnog naoružanja u različitim dijelovima svijeta iz dva razloga doprinosi porastu sigurnosti u svijetu. Prvo, ovakve zone doprinose povjerenju između država, snažeći sistem neširenja tog oružja. Drugo, zone bez nuklearnog naoružanja, po svojoj definiciji, stvaraju se radi sprečavanja država posjednica nuklearnog naoružanja da prenose svoje nuklearno oružje u ove slobodne zone ili ga tamo stvaraju. Osim toga, cilj jeste podstaći zemlje posjednice nuklearnog naoružanja da, shodno Sporazumu NPT-a pristupe postepenom i temeljitom uništenju tog oružja. Prema tome, stvaranje zona bez nuklearnog naoružanja predstavlja svojevrstu potporu provedbi Sporazuma NPT-a, posebno njegovim ključnim odredbama koje se tiču uklanjanja i zabrane širenja nuklearnog naoružanja.

Ista ona logika koja je stajala iza zaključivanja Sporazuma NPT-a 1968. godine jednako je snažna i danas. Proizvodnja oružja za masovno uništenje i korištenje njima pokazatelj su surovog i necivilizacijskog ponašanja te ukazuju na potrebu za daljim unapređenjem ljudske etike i duhovnosti. Danas smo suočeni s različitim problemima u svijetu, a nasilje, siromaštvo, sporenja, ratovi i terorizam samo su neki od njih. Problem postojanja 36.000 nuklearnih bojevih glava, od čega se većina njih nalazi u SAD-u i Rusiji, u kvalitativnom smislu drugačiji je od svih drugih problema i neusporediv s njima. Naime, ta oružja mogla bi uništiti život čovječanstva, ali i sve druge oblike života na planeti na kojoj obitavamo, i to odjednom ili čak nekoliko puta. Kažu da je Albert Einstein rekao da će četvrti svjetski rat, ukoliko do njega dođe, biti vođen lukom i strijelom. Želio je, dakle, reći da bi ljudi koji prežive eventualni treći svjetski rat, koji bi bio vođen nuklearnim oružjem, bili unazađeni toliko da bi naredne ratove mogli voditi samo primitivnim oružjima.

David Krieger, član Fondacije za istraživanje mira u atomskom dobu, rado se poziva na ove Einsteinove riječi. Zalihe atomskog naoružanja u SAD-u i Rusiji dovoljne su da za tren oka unište ljudski rod. Osim toga, uvijek je prisutna opasnost od slučajne i nekontrolirane eksplo-

zije kakve atomske bojeve glave. Stoga je važno i nužno da svi ljudi, osobito institucije civilnog društva, političke i vladine ustanove, stalno napominju kako sudbina čovječanstva zavisi od uklanjanja i neširenja nuklearnog naoružanja. Uspostavljanje i širenje zona bez nuklearnog oružja u različitim dijelovima svijeta treba doživljavati kao važan korak u toj misiji.

Imamo li u vidu probleme Srednjeg Istoka i tamošnju situaciju, posve je jasno o kako se složenoj problematici radi i koliko bi bilo važno potruditi se da se ta regija pretvori u zonu bez nuklearnog naoružanja. Činjenica je da čišćenje bilo kojeg drugog dijela svijeta od nuklearnog naoružanja ne bi predstavljalo veću korist po svjetski mir i sigurnost. Iako naizgled postoji velika potpora ideja o pretvaranju ove regije u zonu bez nuklearnog oružja, zasad nije zabilježen nikakav ohrabrujući napredak u tom pravcu.

Jedini napredak vrijedan pažnje u pogledu pretvaranja Srednjeg Istoka u zonu bez nuklearnog oružja predstavljaju rezultati Konferencije o reviziji Sporazuma NPT-a održane 1995. godine, kada su zemlje potpisnice uglavnom potpisale završne dokumente Konferencije i deklaraciju o uklanjanju oružja za masovno uništenje sa Srednjeg Istoka kao sastavni dio tih dokumenata. Bio je to vrhunac dvadeset i jednu godinu dugog truda međunarodne zajednice, kojemu se od 1974. godine, skupa sa Egiptom, pridružio i Iran.

Prihvatanje deklaracije o pretvaranju Srednjeg Istoka u zonu bez oružja za masovno uništenje i revizija Sporazuma NPT-a 1995. godine predstavljalo je važan napredak u ovom pravcu, iako se sve to, kako se čini, usljed pritiska pretvorilo u beskonačnu reviziju Sporazuma NPT-a. Osim toga, one zapadne zemlje koje su pristupile Deklaraciji o Srednjem Istoku bez nuklearnog oružja 1995. godine danas imaju osjećaj kako su se prevarile jer ostale potpisnice sporazuma nisu postupile u skladu sa svojim obećanjima niti su uopće imale takvu namjeru.⁷

Godine 1995. zemlje potpisnice Sporazuma NPT-a složile su se da naprave reviziju tog sporazuma koja je podrazumijevala tri odluke i jednu deklaraciju. Te tri odluke jesu dogovor o snaženju NPT-a, odluka o njegovoj globalizaciji i odluka o određivanju ciljeva, načela i načina njegova provođenja. Spomenuta deklaracija ticala se pretvaranja Srednjeg Istoka u regiju bez oružja za masovno uništenje. Danas zemlje u razvoju, osobito arapske zemlje i Iran, smatraju da u tom pravcu nisu

⁷ Za više informacija pogledati: UN Document, NPT/CONF.2005/wp. 40.

poduzeti nikakvi konkretni koraci te da zemlje koje su bile u stanju provesti tu deklaraciju nisu izišle s bilo kakvim konkretnim programom provedbe deklaracije iz 1995. godine.

Arapska liga, pozivajući se na odredbe Deklaracije o pretvaranju Srednjeg Istoka u zonu bez oružja za masovno uništenje, smatra sumnjivim ozakonjenje neograničenog odugovlačenja s provedbom Sporazuma NPT-a.⁸ Zemlje posjednice nuklearnog naoružanja kritizirane su od strane mnogih zemalja i ministarstva vanjskih poslova država članica Koalicije zbog svog nepostupanja u skladu sa sporazumom o nuklearnom razoružavanju. Npr., tokom 2005. godine ministri vanjskih poslova mnogih članica NPT-a opetovano su izražavali svoju zabrinutost zbog neprovođenja Sporazuma NPT-a od strane zemalja posjednica nuklearnog naoružanja. "Na Konferenciji o reviziji Sporazuma NPT-a prije pet godina zemlje posjednice nuklearnog naoružanja bezuvjetno su se obavezale da započnu s uništavanjem svojih nuklearnih potencijala... Ustvari, zemlje posjednice nuklearnog oružja morale bi prihvatiti činjenicu da su proces nuklearnog razoružanja i proces njegova neširenja uporedni i neodvojivi: nešto što ne postoji neće se moći niti širiti." (*International Herald Tribune*, 2005)

Analizom rasprava i dokumenata s Konferencije o reviziji Sporazuma NPT-a iz 2005. godine može se procijeniti logika koja dominira ovim stavovima. Kao rezultat takvih stavova i bahatog otpora od strane zemalja posjednica nuklearnog oružja nije niti usvojen završni dokument te konferencije.⁹

Dakle, preovlađujuće mišljenje u arapskom svijetu jeste da neograničeno odgađanje provedbe Sporazuma NPT-a predstavlja problem po regionalnu i svjetsku sigurnost te povećava nepovjerenje prema zemljama posjednicama nuklearnog naoružanja, prema Zapadu općenito, a napose prema SAD-u i Izraelu. Zapadne zemlje, posjednice nuklearnog naoružanja, prvenstveno SAD, o kojem je Izrael ovisan, usvajanjem Deklaracije o pretvaranju Srednjeg Istoka u zonu bez nuklearnog oružja izvele su kolektivnu prevaru arapskih zemalja, budući da su Sporazumu

⁸ Za više informacija pogledati: UN Document, NPT/CONF.2005/wp.40.

⁹ Ipak, neki smatraju kako su glavni krivci za propast ove revizije konferencije SAD, Iran i Egipat. Kako bi se upoznali pravi razlozi i stavovi nekih zemalja, recimo onih iz skupine P5, konsultirati: Krieger David. *The Most Important Moral Issue of Our Time*, Retrieved January 4, 2010, Web-site: www.NuclearFiles.org/menu/keyissues/ethics/basics/krieger_mostimportant-moral-issue.html.

NPT-a pristupile i one zemlje koje do 1995. godine nisu bile potpisnice, dok se, s druge strane, pokazalo da SAD i ostale velike sile nikada i nisu imale namjeru izvršiti ozbiljniji pritisak na Izrael da ta zemlja svoje nuklearne resurse stavi pod kontrolu Međunarodne agencije za nuklearnu energiju i otpočne s uništavanjem svojih bojevih glava. Mnoge nearapske zemlje, u prvom redu Iran, Malezija i Indonezija, tokom pripremnih sastanaka za Konferenciju o reviziji Sporazuma NPT-a od 2005. godine izrazile su svoju izričitu zabrinutost takvom situacijom.

U konačnici, zahvaljujući Deklaraciji o Srednjem Istoku kao zoni bez nuklearnog oružja, Sporazum NPT-a potpisale su do 2000. godine i one zemlje Arapske lige koje dotad nisu bile njegove članice. Tako je Izrael ostao jedina zemlja na Srednjem Istoku koja nije pristupila Sporazumu NPT-a, pritom se oglašujući o volju međunarodne zajednice (izraženu kroz Deklaraciju o Srednjem Istoku na revizijskoj konferenciji 1995. godine) i zanemarujući još 26 drugih deklaracija, među njima i Rezoluciju 687 Vijeća sigurnosti UN-a kojom se traži pretvaranje Srednjeg Istoka u zonu bez oružja za masovno uništenje. Izrael je negativno odgovorio na svaki zahtjev za inspekciju njihovih nuklearnih resursa od strane Međunarodne agencije za nuklearnu energiju. Zanimljivo je da se pritom svake godine većinom glasova usvajaju rezolucije Generalne skupštine UN-a o pretvaranju Srednjeg Istoka u zonu bez nuklearnog naoružanja. Dakle, ove rezolucije nisu nalik ostalim rezolucijama Generalne skupštine UN-a u vezi sa Srednjim Istokom čije usvajanje SAD i Izrael odbijaju ili pri njihovu usvajanju bivaju suzdržani. Kad je Iran 1974. godine po prvi put u UN-u nastupio s idejom o pretvaranju Srednjeg Istoka u zonu bez oružja za masovno uništenje, Izrael je u pogledu te inicijative bio suzdržan.

Budući da se takve rezolucije već godinama u UN-u usvajaju uz veliku podršku, Izrael je procijenio da je bolje pribjeći taktici načelne podrške ili makar nesuprotstavljanja ovim inicijativama te da formalno glasa za njih. Uobičajena slika, kad je riječ o pitanjima Srednjeg Istoka, jeste da Izrael, SAD i uglavnom i ostale zemlje koje predstavljaju važan faktor u međunarodnoj zajednici, te zemlje koje se takvom situacijom pokušavaju okoristiti, usvajajući deklaracije o pretvaranju Srednjeg Istoka u zonu bez nuklearnog naoružanja, i procjenjujući da će na taj način priskrbiti Izraelu legitimitet koji je toj državi prijeko potreban. S gledišta Izraela i još nekih država, korištenje atraktivnošću pitanja nuklearnog razoružanja Izraela, u nedefiniranoj budućnosti, i problemom pretvaranja Srednjeg Istoka u zonu bez nuklearnog naoružanja, može

se potači otvaranje bilateralnih i multilateralnih pregovora Izraela s drugim zemljama. Prema tom planu, u interesu Izraela jeste da kroz višegodišnje pregovore i postepeno otvaranje različitih pitanja s nekim državama na Srednjem Istoku postepeno ishodi priznavanje države Izrael od strane tih zemalja, što bi u konačnici značilo i ozvaničenje okupacije palestinskih teritorija, dakle prihvatanje situacije koju Arapi zasad uglavnom smatraju nezakonitom i rezultatom primjene sile. Na Zapadu je vjerovatno malo političara koji bi se složili s ovakvom analizom. Moguće je kako bi neki čak kazali kako je, s obzirom na to da je politika Irana u vrijeme šaha bila podređena interesima Zapada, i sama prva rezolucija UN-a o pretvaranju Srednjeg Istoka u zonu bez nuklearnog oružja, inicirana 1974. godine od strane Irana, za cilj imala priskrbiti Izraelu legitimitet na Srednjem Istoku.

Ipak, bez obzira na nakane tadašnjeg Irana, bilo bi sasvim razumno da SAD, Izrael i bilo koja druga država shvate kako je danas, četiri decenije nakon prve deklaracije ove vrste, ideja o Srednjem Istoku bez oružja za masovno uništenje ispravna i da počiva na zdravoj logici. Kako drže neki analitičari (Baumgart and Muller 2004: 57), proces pretvaranja Srednjeg Istoka u zonu bez oružja za masovno uništenje značio bi relaksaciju problema sigurnosti u toj regiji i pomogao pravednom i trajnom okončanju sporova između Arapa i Izraela.

Smatra se kako Izrael posjeduje između 100 i 200 nuklearnih bojevih glava. Ta činjenica ulijeva Izraelu varljivo samopouzdanje na osnovu čega imaju drskosti odbiti svaki nacrt za iznalaženje pravednog mira u regiji. U teorijskom pogledu, pretvaranje Srednjeg Istoka u zonu bez nuklearnog oružja urušilo bi oholost i bahatost Izraela i učinilo ga spremnim da se uključi u stvarni mirovni proces. Argumenti Izraela kako je njihovo nuklearno naoružanje na neki način faktor koji ih štiti od eventualnih napada Arapa ili Irana treba zanemariti, jer, kako su to i prethodni ratovi pokazali, Izrael je svakako u prednosti, kad je riječ o odnosu snaga u regionu. Osim toga, neosporna podrška Izraelu od strane dviju najjačih političkih partija u SAD-u, zemlji koja se danas smatra jedinom svjetskom supersilom, dovoljna su garancija da će u vojnom i strateškom smislu Izrael i dalje dominirati na Srednjem Istoku. Teško je i pomisliti kako SAD, ukoliko bi se Izrael lišio svojih nuklearnih resursa, ne bi toj državi mogao garantirati sigurnost. Prema tome, pretvaranje Srednjeg Istoka u zonu bez oružja za masovno uništenje imalo bi izravnog utjecaja na proces uspostave pravednog mira i gušenja napetosti između Arapa i Izraela, a snažno bi potaklo Izrael da odustane

od svoje dosadašnje bahatosti i aktivno se uključi u mirovni proces.

Zaključak

Većina analitičara slažu se da je provedba ideje o pretvaranju Srednjeg Istoka u zonu bez oružja za masovno uništenje itekako problematičan proces. To je nešto što zahtijeva postepenost u pristupu, promjenu uvriježenih stavova, stvaranje povjerenja i poteze koji bi doprinicali stvaranju volje da novi naraštaji izbjegnu nesreće rata, što je i jedno od glavnih načela Povelje UN-a. Zagovornici ove ideje predlažu niz koraka, koji su često međusobno uvjetovani, a koji bi trebali olakšati pretvaranje Srednjeg Istoka u zonu bez nuklearnog naoružanja.

Općeniti potezi:

- koraci koji bi vodili podizanju razine poštovanja prema provedbi ovog plana;
- potezi koji bi osnažili sistem nadzora neširenja nuklearnog naoružanja;
- potezi koji bi osnažili proces nuklearnog razoružavanja i naveli zemlje posjednice nuklearnog oružja da se drže prihvaćenih sporazuma.

Posebni potezi:

- Treba uzeti u obzir da je napredak u pogledu pretvaranja Srednjeg Istoka u zonu bez nuklearnog naoružanja održiv ukoliko nudi nadu u uspostavu trajnog mira.

Što se nacrta poteza koji bi trebali doprinijeti izgradnji povjerenja u rješavanje sigurnosnih pitanja na Srednjem Istoku tiče, treba se kloniti neumjerenih očekivanja. Ovaj proces treba prvo biti proveden u području Perzijskog zaljeva, a potom se širiti na ostatak regije.

Organizacija niza sjednica na nivou državnih stručnjaka na kojima bi se raspravljalo o smjernicama ovog procesa te usaglasile političke, sigurnosne i vremenske pretpostavke za budućnost i povelj konstruktivni pregovori u pogledu kreiranja Srednjeg Istoka bez nuklearnog naoružanja.

- Iznalaženje političkih principa na ovim sastancima stručnjaka koji bi podrazumijevali i raspravu o nužnoj saradnji u pogledu pitanja nadzora, što bi trebalo doprinijeti stvaranju povjerenja

u ideju Srednjeg Istoka bez nuklearnog naoružanja. Pri tome bi se valjalo okoristiti iskustvima svih drugih zona bez nuklearnog naoružanja i naći način njihove primjene na Srednjem Istoku. Zadaća ovakvih stručnih sjednica bila bi i usaglašavanje teksta sporazuma koji bi određivao smjernice za kontrolu koja bi osiguravala pretvaranje Srednjeg Istoka u zonu bez nuklearnog oružja.

- Kako smatra većina stručnjaka za pitanje nuklearnog razoružanja, Izrael kao jedina zemlja posjednica nuklearnog oružja na Srednjem Istoku, mora pomoći u otpočinjanju ovog procesa. Takav stav argumentira se na način da “Izrael mora staviti pod kontrolu reaktore u Dimoni i sve institucije koje se tiču tih nuklearnih postrojenja. Izrael u ovom trenutku posjeduje značajne nuklearne potencijale koji ovoj zemlji očito pružaju veliku moć odvratanja od svakog napada.” (Baumgart and Muller 2004–2005: 57). Kako je naprijed već ukazano, Zapad, osobito dvostranačka politika SAD-a, treba Izraelu pružiti garancije u pogledu regionalne sigurnosti te na taj način potaći Izrael na konkretne korake koji bi doprinijeli stvarnom otpočinjanju ovog procesa.
- Unutar Irana obaranje UN-a na iranski nuklearni program doživljava se kao američki pritisak koji je izraz 30 godina dugog lošeg odnosa ove zemlje, koja sebe doživljava kao jedini pol moći u svijetu, prema Iranu. Nasuprot tome, Iran također posljednjih godina oštro kritizira Ameriku zbog njena nepoštivanja Sporazuma NPT-a i to na skoro svim sjednicama NPT-a, obraćajući se prema svih pet zemalja posjednica nuklearnog naoružanja. Npr. iranski zvaničnici za mandata predsjednika Busha otvoreno su tražili od SAD-a da postupa u skladu sa svojim proklamiranim stavovima. Nastojanja SAD-a da se spriječi dalje širenje nuklearnog naoružanja moraju biti lišena diskriminatornog odnosa, a nije malo zemalja koje američku politiku doživljavaju upravo tako. Prijetnje međunarodnim sankcijama, pa čak i vojnom intervencijom Iranu, koji se drži Sporazuma NPT-a, dok se istovremeno zanemaruje širenje nuklearnog naoružanja na druge zemlje, ili se čak to širenje potpomaže, ne mogu se smatrati drugim nego bahatim i nasilničkim odnosom. Dvostruki standardi SAD-a ne odnose se samo na Izrael već i na Indiju, što je još jedan primjer nagrađivanja zemalja koje su se suzdržale

od pristupanja Sporazumu NPT-a i nastavile s proizvodnjom nuklearnog naoružanja.

U praksi, iranski zvaničnici pokušali su, sa željom da zadrže nesuglasice pod kontrolom, poduzeti konkretne korake poput: kontinuirane i dodatne saradnje s Međunarodnom agencijom za atomsku energiju; pristupanja iranskih zvaničnika pregovorima s predstavnicima Grupe 5 + 1 u Ženevi početkom oktobra 2009. godine; iznošenje prijedloga o razmjeni iranskog obogaćenog urana manjeg postotka za obogaćeni uran višeg postotka za male istraživačke reaktore u Teheranu; dopuštanje obilaska nuklearnih postrojenja u okolini grada Koma. Ipak, zemlje članice Grupe 5 + 1 učinile su sve ne bi li prikazale Iran krivim za nešto, baš kao da je njihova vlastita nevinost davno dokazana.

U okviru svega ovoga, a s obzirom na očitu iransku spremnost na praktično djelovanje, Iran bi mogao preuzeti puno aktivniju ulogu u procesu pretvaranja Srednjeg Istoka u zonu bez nuklearnog naoružanja. U trenutnim uvjetima, dakle u situaciji kad se iranski nuklearni program pretvorio u predmet međunarodnih rasprava, a u izraelsko-palestinskom sporu nema nikakvih pomaka ka rješenju, pruža se nova prilika za otpočinjanje procesa pretvaranja Srednjeg Istoka u zonu bez nuklearnog naoružanja, makar se ta ideja činila idealističkom i neostvarivom. Upravo trenutna situacija nudi više logike takvoj ideji. Zbog relativnog uspjeha trećeg zasjedanja Komiteta za pripremu Konferencije za reviziju Sporazuma NPT-a 2010. godine, održanom u New Yorku od 4. do 15. maja 2009, moguće je da dugo ponavljani zahtjevi Irana i drugih zemalja sa sličnim stajalištima budu usvojeni te da bude osnovana institucija za hitno rješavanje pitanja koja se tiču pretvaranja Srednjeg Istoka u zonu bez nuklearnog naoružanja (Johnson 2009).

Moguće je da rezultate pokaže i novi Obamin pristup pitanjima kontrole naoružanja i nuklearnog naoružavanja te njegova multilateralna diplomatija u pogledu međunarodnih problema. Uspjeh treće sjednice Komiteta za pripremu Konferencije za reviziju Sporazuma NPT-a 2010. godine u dobroj mjeri ima veze s pozitivnim pristupom predstavnika Obamine administracije Komitetu za pripremu.¹⁰

¹⁰ Statement by Mohamed ElBaradei (2008): *On Reviving Nuclear Disarmament to the Conference on Achieving the Vision of a World Free of Nuclear Weapons*, held in Oslo, Norway, on 26 February 2008. Retrieved on 28 October 2008.

Za razliku od ostalih zasjedanja u vezi sa Sporazumom NPT-a održanim od 2002. godine do danas, treća sjednica Komiteta za pripremu Konferencije za reviziju Sporazuma NPT-a protekla je u pozitivnom i kreativnom ozračju te su, začudo, usvojene sve važne odluke koje su se ticale Konferencije za reviziju Sporazuma NPT-a 2010. godine. Time je znatno porasla vjerovatnoća da će na narednim konferencijama o reviziji Sporazuma NPT-a napokon biti donesena i odluka o osnivanju komisije za hitno rješavanje problema koji se tiču pretvaranja Srednjeg Istoka u zonu bez nuklearnog naoružanja. Uostalom, to je i uvjet koji Iran, Egipat i arapske zemlje postavljaju kako bi se usaglasili sa budućim odlukama konferencija o reviziji Sporazuma NPT-a. Ukoliko se nastavi ona pozitivna atmosfera kakva je vladala na trećoj sjednici Komiteta za pripremu Konferencije za reviziju Sporazuma NPT-a, to bi omogućilo da se nakon Konferencije otpočne i s razmatranjem konkretnih poteza koji bi Srednji Istok trebali pretvoriti u zonu bez nuklearnog naoružanja. U tom smislu, naprijed smo predložili šest teza na koje bi, držimo, pri tom procesu svakako valjalo obratiti pažnju ■

S perzijskog preveo: Muamer Kodrić

A World Free from Nuclear Weapons: New Thinking about the Middle East as a Nuclear Weapons-Free Region

Amir Zamaniniya and Fatemeh Hashemi

Summary

The idea about the Middle East as a region free from nuclear weapons is not new – it dates back to 1970s. Still, the current security situation in the Middle East has led most analysts to revisit and re-examine this issue. According to most of them, an intensive arms race in the Middle East is a threat to the long-term stability of the region. It seems that Israel, Iran and Egypt have been the key decisive factors for any success or failure of this idea over the past forty years. The absence of any real progress in altercations between Arabs and Israel, the international community's suspicion towards any action in the region, and the reservation of the UN

Security Council towards Iran's nuclear programme – with a proviso that Iran is guilty until proven innocent – are the circumstances that must be taken into account in programmes that may lead towards implementation of the idea of making the Middle East free from nuclear weapons.

Key words: nuclear weapons-free region, Iran, Israel, Middle East, United States of America.

Literatura:

- Baumgart Claudia and Muller Harald (Winter 2004–2005): “A Nuclear Weapon-Free Zone in the Middle East: A Pie in the Sky?”, *The Washington Quarterly*.
- El-Baradei Mohamed (2009, 4 February): “Nuclear Weapons: A Relic of the Past”, *Süddeutsche Zeitung*.
- *International Herald Tribune* (2005, 2 May).
- Johnson Rebecca (2009 June), *Enhanced Prospects for the 2010: An Analysis of the Third PrepCom and Outlook for the 2010*.
- NPT Review Conference, *Arms Control Today*.
- Krieger David (2010, 4 January): *The Most Important Moral Issue of Our Time*.
- Parish Scott and Potter William (2006): “Central Asian States Establish Nuclear-Weapon-Free-Zone Despite U.S. Opposition”, *James Martin Center for Nonproliferation Studies*, 8 September 2006.